

MAGDALENA GARBACIK

OGRODY BLISKIEGO I DALEKIEGO WSCHODU

Ogrody – zwierciadła kultury t I: *Wschód* Leszek Sosnowski, Anna Iwona Wójcik (red.) TAIWPN Universitas, Kraków 2004 s. 244

Zamierzeniem autorów tomu jest przedstawienie różnych koncepcji ogrodowych Bliskiego i Dalekiego Wschodu. Nie jest to jednak powierzcuchowny poradnik ogrodnictwa. Autorzy ukazują czytelnikowi głębię koncepcji ogrodowych, które czerpią z kultury danego narodu, jego filozofii, religii. Ukazują odmienność świata, nie tylko tego widocznego w architekturze, lecz również odmienność świata myśli i wierzeń. Punktem wyjścia rozważań jest założenie, że w ogrodzie uwidacznia się cała kultura człowieka oraz jego stosunek do natury. Różne kultury wytworzyły odmienne założenia ogrodowe, bowiem w każdej kulturze inaczej rozumiana jest „natura”, „przyroda”. Każda z przedstawionych koncepcji ogrodowych została zbudowana na podstawie innych wzorów na stałe obecnych w danej kulturze, na podstawie różnych koncepcji filozoficznych, różnych religii i mitów. Autorzy poszczególnych części przedstawiają powstawanie i rozwój owych założeń w powiązaniu z całą kulturą, historią, odniesieniami społeczno-politycznymi danego obszaru kulturowego.

Tom podzielono tematycznie na cztery części: ogrody perskie, chińskie, koreańskie oraz japońskie. Uzupełnieniem jest tekst „W objęciach wiatru i wody... Refleksje na temat chińskiej feng shui” autorstwa Beaty J. Gawryszewskiej. Prezentuje on zasady geomancji, starożytnej praktyki chińskiej, określającej, jak należy budować swoje otoczenie, aby żyć w zgodzie z naturą.

„Ogrody ziemi i raju, umysłu i duszy. Persja” – Elżbieta Lisowska

Pierwowzorem irańskiego ogrodu była oaza, która z czasem przekształciła się w założenie *czahār bāgh* (czyli koncepcję „czterech ogrodów”), a następnie ogród jako raj – ogród otoczony murem (ze staroperskiego wyrazu *pari.daeza* oznaczającego „przestrzeń ograniczoną” wywodzi się zarówno grecki ogród, raj – *paradeisos*, jak i hebrajski *pardes*). Ogród perski spełniał trzy podstawowe funkcje. Po pierwsze, było to miejsce mistyczne, przeznaczone dla duchowego rozwoju. Po drugie, było to miejsce święte, ponieważ zajmowało przestrzeń wokół sanktuarium. Trzecią funkcją była funkcja rekreacyjna: ogród był miejscem zabaw i relaksu. Ogród nawiązywał do mitologii zarastustriańskiej: odtworzał i obrazował mityczny pierwowzór ziemi i jego magiczny odpowiednik. Ogród był „międzyświatem”, przestrzenią znajdującą się między dwoma światami: realnym i metafizycznym. Materia i forma związane były z konkretnością i realnością, treść zaś była symboliczna i odsyłała do świata niematerialnych pojęć. Dominującymi elementami w ogrodach perskich były woda, drzewa, rośliny oraz mur. Ważna również była geometryczność i symbolika liczb (głównie liczby „4”). Słynne perskie „ogrody raju” związane są z dwoma znaczeniami słowa „raj”. Jest to mistyczna przestrzeń, kraina szczęśliwości oraz stan umysłu określany jako błogostan. W tekstach perskich raj opisywany jest przy użyciu słów i obrazów charakterystycznych dla ogrodu (drzewa, kwiaty, zapachy). Nie dziwi więc funkcja ogrodu jako narzędzia medytacyjnego, które poprzez kontemplację umożliwia zbliżenie się do Boga. Szczególną symbolikę zyskał *czahār bāgh* w sufizmie. Piękno natury było tu odbiciem piękna Boga, a tym samym drogowskazem pokazującym drogę do Niego. Również tutaj ogród był namiastką raju oraz środkiem duchowej przemiany. Wędrówka po ogrodzie oznaczała poznanie prawdziwej natury rzeczywistości. W tym celu należało przede wszystkim poznać siebie, i temu właśnie służyła wędrówka mistyka po czterech ogrodach – czterech aspektach własnej osobowości: Ogródzie Duszy, Serca, Ducha oraz Esencji.

„Ogrody chińskie” – Anna Iwona Wójcik

Chińskie style ogrodowe to ogrody cesarskie, ogrody mniszkie oraz ogrody literatów (uczonych konfucjańskich). Cesarz, jako syn Nieba, miał związek z kosmiczną całością, był równocześnie zwierzchnikiem hierarchii społecznej. Ze względu na pełnione przezeń funkcje, w ogrodach cesar-

skich znajdowały się miejsca, w których cesarz mógł odprawiać rytuały i ceremonie podtrzymujące więzi niebo–ziemia–ludzie oraz przeszłość–teraźniejszość. W parkach pałacowych królował styl „Pięć gór, pięć jezior, cztery morza”, który ewoluował w styl „Pięć gór i jedno morze”, gdzie podstawą była replika znanego motywu kulturowego bądź krajobrazowego. Usypywano wzgórze, budowano jeziora, przekształcano krajobraz na gigantyczną skalę. Temu stylowi towarzyszył styl „Jedno jezioro i trzy wyspy”, oparty na micie o nieśmiertelnych zamieszkujących cudowne wyspy. W centrum ogrodu znajdowało się jezioro z trzema sztucznymi wzgórzami oraz żółwiami i żurawiami. Ogrody cesarskie odwoływały się do mitów o powstaniu cywilizacji, podkreślały więź człowieka z naturą. Pełniły również bardziej przyziemną funkcję, bowiem poprzez ogromne rozmiary i odwołania krajobrazowe, były przejawem prestiżu i bogactwa władcy.

Ze względów filozoficznych mistrzowie tao i buddyjscy mnisi na miejsce swojego odosobnienia wybrali góry; tam właśnie były budowane klasztory i pustelnie sprzyjające medytacji i odnowie duchowej. W obrębie tej konwencji wyróżnić można pawilony widokowe, platformy kontemplacyjne, czy też schody na szczyt wzgórze. Dla przebywających w tych miejscach pejzaż tracił przyrodniczy kontekst i pozwalał uzyskać wolność duchową.

Ogród konfucjanistów ewoluował w czasie. Początkowo, odchodzący z dworu uczoney udawał się do górskich samotni. Około V wieku ta wędrówka odbywała się do domu na wsi. Z czasem (VIII wiek) miejscem odosobnienia stał się specjalnie zaprojektowany ogród, gdzie uczoney w samotności kontynuował swą drogę ku mądrości. W ogrodach tych widoczny był styl „Góra i woda” – *shanshui*, którego korzenie sięgają chińskiego malarstwa krajobrazowego.

„Ogrody Korei” – Anna Różańska

Jak w innych dziedzinach kultury, również w sztuce ogrodowej współistnieją wiele tradycji, które przenikają się nawzajem. Korea stała się pomostem łączącym Chiny z Japonią. Będąc pod silnym wpływem kultury chińskiej, twórcy koreańskich ogrodów wprowadzili jednak do swej sztuki ogrodowej własne elementy. Koreański wyraz oznaczający ogród to *chongwon*. Składa się on z dwóch przeciwstawnych pojęć. *Chong* oznacza wewnętrzne podwórko otoczone murami, *won* zaś to wzgórze, szerokie pole i las. Pojęcie ogrodu zawiera więc w sobie pozorną sprzeczność. Właściwe znaczenie jednak mówi o jedności przeciwieństw,

harmonii zaprzeczeń. Koncepcje ogrodów zostały ukształtowane przez sześć głównych zasad. Są to:

- *in-jang* oznaczający dualizm kosmosu;
- doktryna trzech elementów *in* (ziemia), *jang* (niebo), człowiek;
- numerologia;
- doktryna kamienia węgielnego;
- geomancja *phung-su*;
- religia i wierzenia.

Wśród ogrodów koreańskich wyróżnić można prehistoryczne ogrody *tul*, ogrody przy domach mieszkalnych, pałacach, grobowcach, ogrody świątynne, zenistyczne, herbaciane.

Ogrody Japonii: „Ogrody Japonii- kultura i style”

– Leszek Sosnowski, „Ogrody zen”

– Beata Szymańska, „Rezydencja Katsura”

– Beata Romanowicz

Jak w przypadku Korei, na wygląd ogrodów japońskich miały wpływ różne czynniki, począwszy od rodzimego shintoizmu, będącego kultem natury i bóstw z nią związanych, przez buddyzm i konfucjanizm. Na przestrzeni wieków, wraz ze zmianami polityczno-społecznymi zmieniły się także ogrody. Okres Heian to dominacja „ogrodu jednego widoku”. Cechami charakterystycznymi tego ogrodu są asymetryczność, zaskakujące rozwiązania, brak ostentacji i skromność. Styl rozwinięty w tym czasie *shinden-zukuri* (śpiące działnice), regulował wygląd nie tylko ogrodu, lecz również budynków mieszkalnych. Posiadłość miała kształt prostokąta otwartego od południa, gdzie znajdował się „ogród południowy”, w którym wyróżnić można następujące elementy: piaszczyste miejsce (do odprawiania ceremonii), staw, strumienie, sztuczna wyspa, most, kompozycje kamienne, sztuczne wzgórza. W tym okresie ogród spełniał kilka funkcji: towarzyską, religijną, państwową, dekoracyjno-architektoniczną.

„Ogrody zachodniego raju” związane były z religią buddyjską. Twórcy ogrodów starali się odtworzyć na ziemi obraz buddyjskiego raju. Najbardziej znanymi przykładami takiego typu ogrodu są kompleksy świątynne *Mōtsu-ji*, *Chuson-ji*, *Byōdō-in*, *Jōruri-ji*.

Filozoficzne „ogrody dwóch medytacji” związane były z pojawieniem się nowej religii – buddyzmu zen, oraz z dojściem do władzy nowej warstwy społecznej – wojowników. W okresie Kamakura wykształcił się nowy typ ogrodu. Zmiany dotyczyły warstwy architektonicznej (wygląd-

du budynku i jego wnętrza) i zagospodarowania planu przestrzennego posiadłości. Prostotę sfery obyczajowej przeniesiono także na sferę artystyczną: w ogrodach uległy uproszczeniu treść i forma przedstawianych scen. Uproszczenia w sferze elementów kompozycyjnych doprowadziły do powstania ogrodów kontemplacyjnych (*kanshō niwa*) o charakterze piaskowo- lub żwirowo-kamiennym (*karesansui*). Podstawowe pojęcia estetyczne, obecne również w sztuce ogrodowej, to *yūgen*, czyli piękno głębokie, tajemnicze i niewyjaśnialne, oraz *yohaku-no-bi*, czyli zasada braku i ubóstwa, zwracająca uwagę na to, co zostało w kompozycji pominięte.

„Ogrody parzenia herbaty” – *rojiniwa* lub *chaniwa*, powstałe w XVI wieku służyły kontemplacji aktywnej. Były realizacją kultury *wabi-cha*, związanej z buddyzmem zen, która podkreśla ważność każdego momentu życia, oraz konieczność realizacji idei filozoficznych nawet w trakcie najbardziej błahych czynności życia codziennego.

„Ogrody wielu przyjemności” dominowały w okresie zamknięcia Japonii na wpływy zewnętrzne, który trwał do roku 1868. W okresie tym dominował przestrzenny formalizm *sukiya-zukuri*. Ogród i budynki realizowały teraz zupełnie inne założenia i wartości, reprezentowały nowy, dwoisty styl epoki. Z jednej strony kryteria estetyki krajobrazu wymagały umiaru i prostoty, z drugiej strony styl ogrodowy przejawiał bogactwo i przepych.

„Ogrody zen” były projektowane i zakładane przez mnichów, a stworzone dzieła wyrażały osiągnięte oświecenie. Dominują tu prostota i oszczędność środków wyrazu, bezpośrednia relacja z naturą. Nastawienie na rzeczywistość zewnętrzną wyrażało się nie tylko w tym, że przyroda była materiałem, tworzywem ogrodu. Przyroda to wskazówka, przekaz głoszący, że każda rzecz we wszechświecie jest piękna, a obowiązkiem człowieka jest odczytanie i zrozumienie tego przekazu. Ogrody zen rozwijały się w czasie. W okresie Ashikaga pojawiają się ogrody pagórkowe *tsukiyama*, ogrody płaskie *hiraniwa*, gdzie jedynymi elementami są kamienie, biały żwir, czasem drzewa.

Autorzy ukazują koncepcje ogrodowe na szerokim tle kultury poszczególnych cywilizacji. Pod uwagę zostały wzięte nie tylko filozofia i religia, lecz również sztuka, literatura, historia oraz codzienne życie mieszkańców Wschodu. Dzięki temu omawiane zagadnienie staje się bardziej zrozumiałe dla czytelnika zakorzenionego w kulturze europejskiej.

Na uwagę zasługują również elementy pozatekstowe. Uzupełnieniem rozważań są liczne zdjęcia ilustrujące omawiane zagadnienia, schematy etapów budowania kompleksów ogrodowych, mapy oraz diagramy. Pomocne są również tablice chronologiczne pozwalające porównać etapy

rozwoju kultury oraz sztuki ogrodowej w poszczególnych państwach: Iranie, Chinach, Korei oraz Japonii. Z kolei osobom nieobeznanim z kulturami Wschodu przydadzą się słowniczki zawierające podstawowe terminy filozoficzne i kulturalne.

Magdalena Garbacik – e-mail: magdagarbacik@gmail.com

